

Maleriene

Den som besøker Det norske medicinske Selskabs nåværende tilholdssted (2012) i lokalene til Nasjonalt kunnskapssenter for helse-tjenesten i Rikshospitalets tidligere kvinneklinikk i Oslo, vil legge merke til at det henger alvorstunge portretter på veggene rundt omkring i bygningen. Det er malerier i kontorer, møterom og felles-arealer. I auditoriet er veggene nesten dekket av høytidelige herrer i glinsende gullrammer, bare kontrastert av to strengt utseende kvinner. Og hvis man ser nærmere på billedesignaturene, finner man at det er kjente navn fra norsk kunsthistorie der.

Men hvem er alle de avbildede personene? Hvorfor henger det portretter av dem her?

Med noen få unntak tilhører portrettene Det norske medicinske Selskab, og de høvdingaktige personene på bildene har vært fram-tredende medlemmer av denne foreningen opp gjennom tidene.

Historien til de enkelte bildene er dessverre noe uklar. Noen er malt på initiativ fra Selskabet som en heder til fortjente medlemmer, enten med den avbildede som levende modell for kunstneren, eller på basis av fotografier eller andre bilder, f. eks. i de tilfellene hvor maleriet er datert etter den portrettertes død. Noen malerier er også dyktig utførte kopier av kjente kunstners portretter, men hvor originalen henger andre steder. En del av bildene er gitt som gave til Selskabet, for eksempel av kolleger, elever eller medarbeidere, andre av etterkommere etter den avbildede.

En mer fullstendig oversikt over hva som finnes av kunstneriske portretter fra norsk medisin, spesielt i hovedstaden, får man for øvrig hvis man supplerer med å undersøke hva som finnes blant Rikshospitalets og Universitetet i Oslos kunstverker, foruten ved andre sykehus og relevante institusjoner.

Et portrett er mer enn en gjengivelse av en persons utseende. Et godt portrett formidler trekk av personligheten til den som er avbildet. Hva slags menneske var dette? Gjennom historien har portrettkunsten i ulik grad lagt vekt på fysisk likhet, psykologi, den portrettertes selvilde, andres oppfatning av vedkommende, og de omgivelsene maleriet skal gå inn i. Denne variasjonsbredden er ikke så påfallende i Selskabets samling. En av grunnene er simpelthen at en så stor del av bildene er fra samme tidsperiode, årtiene rundt 1900.

Det første fellestrekk som slår oss i denne portrettsamlingen, er at de, med to kvinnelige unntak, alle er alvorlige, mørkkledte menn. Det er få smil å se. Riktignok blir stilen litt mykere og mer variert i det 20. enn i det 19. århundret, men kunsterisk portrettering var og er en høytidelig affære. Det formelle antrekket vi ser på et flertall av bildene, hos noen endatil med ordener og distinksjoner, avspeiler autoritet.

Likevel er portrettene og personene så forskjellige i måten de er fremstilt på at det gir grunn til å reflektere over hvordan vedkom-mende kan ha vært. Vi merker oss blikket, munnen, haken, hvor-

Hva er et kunstnerisk portrett?

Hvis du ser ut som ditt passbilde, er det på tide å ta ferie, sier et gammelt jungelord. Det kommer av at passbildets oppgave er å presentere en mest mulig dokumentarisk gjengivelse av ansiktets fysiognomiske trekk. Slik objektivisering passer sjelden med den avbildedes oppfatning av seg selv. Det stemmer oftest heller ikke med det inntrykket andre har fått av vedkommende, for det utseendet man fester seg ved, er en kombinasjon av fysiognomi, mimikk og en rekke andre faktorer. Passbilder passer ikke på veggen.

Et godt kunstnerisk portrett skal fange opp både det objektivt registrerbare og alt det andre som utgjør personligheten. Derfor er et kunstnerisk portrett en *fortolkning* av det umiddelbare utseendet. Et kunstnerisk portrett er som et intervju. Med modellen foran seg legger den dyktige portrettmaler inn momenter i bildet som signaliserer personlighetstrekk. Utforming av blant annet øyne og øyenbryn er da særlig viktig, men også av kroppsholdning, bildebakgrunn og attributter.

Maleriene i Selskabets samling er laget over en periode på ca. 160 år. Det er derfor ikke overraskende at stilen er forskjellig og gjenspeiler forandringer over tid i alle elementer som er med når et portrett blir til. Objektivt sett endrer personers utseender seg, tenk bare på hvordan man opptrer og fører seg sammen med andre, klesdrakt eller frisyre. Fordi et portrett, ment som en representasjon for ettertiden, er en balanse mellom selvbilde og det

andre ser, kommer også tidsbundne kulturelle og psykologiske faktorer inn.

Portretter er en egen sjanger i kunsthistorien, og her er det variasjoner i tid og rom. Gammel kirkekunst har f. eks. bilder som simpelthen slett ikke er ment å likne noen modell – at en framstilling av evangelisten Lukas er nettopp Lukas, ser vi av attributten, den okse han tradisjonelt har ved foten. Andre ytterpunkt er malerier som til det ytterste tilstreber en puristisk, fotografisk personlighet.

Gjengivelse av f. eks. ordener og medaljer som attributter gir portretter autoritet, men det varierer med tiden når man synes det passer å ta dette med. Portrettet av Peter Nicolay Bull (66) er det eneste i denne samlingen der en pasient er med som attributt. Dette er overraskende nok en sjeldenhet når leger portretteres, mens blant annet bøker i bakgrunnen er ganske vanlig når det skal henspiles på *humaniora*, her f. eks. i bilde (87). Nyere portretter kan være mykere i formen ved at de henspiller til fritid, eventuelt menneskelighet og avslappethet, f. eks. når professorene Brandt (62) og Dale (80) framstilles med snadde, og Kristian Thue (74) endog i tillegg har fått norsk natur i bakgrunnen.

Malerkunsten som sådan har gjennomgått store endringer i løpet av mer enn halvannet århundre. Dette gir seg utslag i portrettsamlingen. Kunsthistoriens skiftende epoker gjenfinnes. De

eldste bildene kan kanskje virke litt stive for oss som ser dem i dag, uten at de nødvendigvis gjorde det da de ble malt. Bruk av livlige farger og annen frislipp av kunstnerisk fantasi for å karakterisere modellen blitt stadig vanligere med tiden. Eksempler: Harbitz (67), Helgestad (88), Holst (64) og Vetlesen (48).

Men ytre ting kommer også inn: Bildeformatet kan understreke bildets budskap, se hvilken ekstra tyngde tverrformatet gir portrettet av professor Edvard Bull (50). Selve bilderammen kan også være en del av portrettet, kfr. C.P.B. Boeck (7)!

Fotografiet fra 1987 som sees her, av fra venstre nevrokirurgen, professor Kristian Kristiansen (1907–1993), Selskabets maleri av ham (85), og av kunstneren Harald Kihle (1905–1997) i atelieret på Ekely, er interessant. Har ikke her fortolkningen tatt overhånd? Den trygge, høvdingaktige professor har fått bekymrede ansiktstrekk som likner malerens. Attributten på bildet, et hestemaleri, henspiller mer på hestemaleren Harald Kihle enn på kirurgen Kristiansen.

dan hodet holdes og håndstillingen der den er med på bildet. Har kunstneren valgt et nedefra-opp-perspektiv som kan antyde både autoritet og nedlatenhet? Og vi kan fantasere videre: Introvert eller ekstrovert? Mild eller streng? Spontan eller reflektert? Er dette en person vi ville ønsket å bli bedre kjent med? Noen vi kanskje ville holdt avstand til?

Personene

Medisinsens historie er i stor grad preget av enkeltpersoners initiativ og innsats. I særdeleshet gjelder det i et lite land som Norge.

De 85 personene som det til sammen foreligger 89 portretter av i Selskabets samling, er verken tilfeldig valgte eller representative for norsk medisin. De aller fleste av dem har hatt sentrale verv i Det norske medicinske Selskab. I en lang periode var de viktige personene i Selskabet også toneangivende personer i norsk medisin generelt. Det gjaldt spesielt på 1800-tallet da Norge ble en selvstendig nasjon og medisinen gjennomgikk en rivende utvikling. En fellesnevner for de portrettede er at de har vært allsidige og har engasjert seg på mange områder. For de fleste av dem har aktiviteten og interessen gått langt ut over det medisinsk-faglige. Det er en samling personer hvor de fleste har satt spor etter seg både i medisinen og i samfunnet.

Om mange av personene på maleriene finnes det fyldige biografier (se f. eks. 1-5). Mange er dessuten omtalt i *Store norske leksikon* eller i *Norsk biografisk leksikon*. På grunn av den nære tilknytningen til universitetet, er de ulike historiebøkene om Univer-

sitetet i Oslo og dets institutter og tilknyttede sykehus også viktige kilder for den som vil vite mer.

Nesten alle de avbildede har legeutdannelse. Det finnes dels omfattende biografier om dem i *Norges Leger* (se spesielt samleutgaven fra 1996). Vi har derfor et annet siktemål her enn å presentere fullstendige biografier. Vi vil gi slike holdepunkter som man trenger når man går rundt og ser på bildene – eller når foredraget i auditoriet er så kjedelig at blikket og oppmerksomheten forlater kateter og powerpointpresentasjon og glir mot maleriene isteden. Målet er å gi en kortfattet, i hovedsak kronologisk beskrivelse av de portrettedes viktigste faglige bidrag, kombinert med noen eksempler på hva disse personene har etterlatt seg i norsk medisin eller i samfunnet for øvrig. Mange av sporene finnes fortsatt som eponymer, oppkallinger, for eksempel Boecks sarkoid, Schiøtz' tonometer, Føllings sykdom, Müller-Harbitz' sykdom og Hansen's disease. Og skulle maleriene og denne boken gi mersmak og lyst til å gå videre og lese mer, er en av forfatterens hensikter oppfylt.

Gründertiden og Selskabet

På 1800-tallet var norsk medisin under oppbygging. Et nytt norsk samfunn og en ny nasjonal identitet skulle bygges opp. Begge deler krevde dugnadsånd og vilje til innsats.

Det nasjonale universitetet, Det kongelige Frederiks universitet i Christiania, var stiftet i 1811, og det medisinske fakultetet begynte sin virksomhet ved høstsemesterets begynnelse i 1814 med tre studenter og tre professorer. Rikshospitalet ble opprettet i 1826.